

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 94 1973

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

ett statskapitalistiskt samhälle med högkonjunktur och massarbetslöshet. För Fritz blir detta ett dubbelt problem: Hitlertysklands rustningsindustri var inte förstatligad och arbetslöshet skall inte förekomma under goda tider. Men han diskuterar inte om Horváth anknyter till någon marxistisk modell av utvecklad monopolkapitalism där dessa motsägelser upphävs utan förutsätter att Horváth sökt återspegla men hamnat »im Gegensatz zur Wirklichkeit».

I en tredje del behandlar Fritz stilistiska medel och konsekvenser. Horváth var en outsider i förhållande till det tyska språket, han lärde sig skriva det sent och det bibehåller alltid en ton av dialektfärgat talspråk. Detta har kanske gjort honom extra lyhörd för vad som sägs i det som »synes» sägas. Hans småborgare kommunicerar med eller snarare signalerar till varandra med hjälp av ett batteri av klichéer, bildningsjargong, dialektfragment, slagord etc. I detta intressanta avsnitt påvisar Fritz hur Horváth alltid utnyttjar detta kalkerade men personligt accentuerade språk till demaskering och kritisk analys: bourgeoisins tilltagande alienation, dess dolda motiv, omedvetna avsikter och ihåliga moralism uttrycks inte bara *med hjälp* av detta förtingligade språk utan också genom det. För att ta ett enkelt exempel som drabbar den tomta och mekaniska idealismen: när huvudpersonen i *Rings um den Kongress* hävdar att prostitutionen är en konsekvens av borgerliga produktionsförhållanden, tillrättavisas han. »Alles auf das Materielle zurückzuführen, das hiesse doch die Seele leugnen», en kabaretreplik som säger något om Horváths satiriska teknik.

Christer Åsberg

Protokoll des 2. Internationalen Symposiums zur Erforschung des deutschsprachigen Exils nach 1933 in Kopenhagen 1972. Hrsg. vom Deutschen Institut der Universität Stockholm, Ende 1972.

Det andra symposiet som ägnades åt de tyskspråkiga ländernas exillitteratur ägde rum i Köpenhamn mellan den 16–18 augusti 1972. Det var sannerligen, som protokollet genom sitt digra omfång visar, en arbets- och resultatrik konferens som fördes åtminstone till största delen i en vänskaplig atmosfär.

Själva forskningsläget är i det närmaste förtvivlat. Heterogen som emigrantgruppen från nazismen var i sin sociologiska och ideologiska sammansättning är även idag gruppen av enskilda och institutioner som sysslar med emigranternas öden. Offren för nazisternas utrotningsspolitik finns idag i nästan alla länder av den civiliserade världen.

De flesta har, som Walter Berendsohn berättade, aklimatiserat sig i sina nya hemländer och är ibland ovilliga att genom forskande individer bli påmind om det ohyggliga de fick uppleva, en del har av olika institutioner utnyttjats utan att för den skull kunna belysa sin och sina kamraters öden, många har gått bort med tiden.

Splittrade som emigranterna är även institutionerna som utforskar deras upplevelser och verk. DDR, som från början har gjort de mest konsekventa försöken att åternaturalisera de gamla emigranterna och som genom Aufbau-Verlag förfogar över en stor och värdefull manuskript-samling har av naturliga skäl framför allt ägnat sitt intresse åt arbetarklassens emigranter och kommunistförfattares verk. I Förbundsrepubliken har det först på senare år kommit till stånd ett större projekt vid Deutsche Bibliothek i Frankfurt där man, menar många, i sista stund försöker samla och katalogisera böcker av tyskspråkiga författare vilka har kommit ut under nazisttiden. Även i Österrike är statliga insatser blygsamma. Ett dokumentationsarkiv av den österrikiska motståndsrörelsen samlar framför allt politiska dokument. De österrikiska emigranternas litterära skrifter samlas på »Dokumentationsstelle für neuere Österreichische Literatur» i Wien.

Även i mottagarländerna är intresset för de tyskspråkiga emigranternas ställning svalt. Endast för Sveriges del har det genom FL Helmut Müsener i Stockholm kommit till stånd en solid och omfattande sammanställning av de tyska emigranternas aktiviteter i Sverige 1933–1945. I Danmark har som professor Steffen Steffensen berättade, en kartläggning av alla tyskspråkiga emigranter inflytande just börjat. I de stora emigrantländerna som Holland, Frankrike, England, Tjeckoslovakien, har det trots ordrika bekräftelser om motsatsen, inte åstadkommit så väldigt mycket. Ett särfall är USA där det i emigranternas uppsamlingsområden i New York och på västkusten finns enskilda institutioner och organisationer som har tagit sig an detta gebiet. Tyvärr hindras man av de långa avstånden och dyra kommunikationerna till ett effektivt samordnande.

Som protokollet visar, var symposiet i Köpenhamn så vittgående fritt från ideologiska motsättningar, som ett sådant laddat ämne överhuvudtaget kan bli. Det var först mot slutet som rösterna höjdes en smula och där rörde det sig inte om ideologiska men metodiska problem. Hittills har forskarnas huvudintresse gällt, vad Berendsohn kallar för »Grundforschung», en kvantitativ inventering av alla intellektuella spår som tyska emigranter lämnade i sina nya hemländer. Från yngre forskares sida hävdades emel-

lertid, att det först genom utvärdering av dessa samlade data skulle bli möjligt att bilda sig en uppfattning om de tyska emigranternas kulturella bidrag till sina nya hemländer. Istället för övergripande och nödvändigtvis partiellt oskarpa makroanalyser föreslogs det noggranna mikroanalyser som allt efterhand kunde utvidgas. Dilemmat som förmodligen är lika svårlöst som striden om vem som fanns först, hönan eller ägget, gav inte desto mindre upphov till stundtals ganska engagerade diskussioner.

Till detta bidrog ytterligare en känslig faktor. De flesta äldre deltagarna var själva före detta emigranter och talade delvis om sitt egna förflutna. För en del yngre däremot är den tyskspråkiga emigrationen 1933–1947 framför allt en forskningsuppgift som ställer väldiga metodiska problem. Kanske är det just dilemmat mellan vetenskapens oförmåga att förmedla den mänskliga tragedin annat än på ett akademiskt sätt som gör protokollet till en sådan fångslande lektyr. För recensenten som själv har upplevt kriget och nazismen ur barndomens synvinkel framstår som det mest engagerande inslaget i konferensen och protokollet författaren David Luschnats uppträdande. Han tvingades lämna Tyskland på ett tidigt stadium under trettioalet och har aldrig velat eller kunnat acklimatisera sig i sitt nya hemland Frankrike. Ännu idag lever han där som en flykting och skriver på tyska som man gjorde under trettioalet. Tyska tidningar, sägs det, brukar betala honorar för hans dikter, men de flesta är fortfarande otryckta. Hans *Prolog für ein Symposium* gav konferensen och ger protokollet dess värdighet.

Gerd Müller

Gösta Kjellin och Marie Louise Ramnefalk: *Modern dramatik. Tio analyser. Aldus/Bonniers. Sthlm 1971.*

Egil Törnqvist: *Svenska dramastrukturer*. Prisma. Sthlm 1973.

Till de mer teoretiskt diskuterande, formvärldssystematiserande svenska handböcker i dramatikstudiet, som sett dagen de senaste åren, har nu sällat sig två arbeten med inriktning enbart på handfast analys av dramatiska texter. Det är Gösta Kjellins och Marie Louise Ramnefalks *Modern dramatik. Tio analyser* samt Egil Törnqvists *Svenska dramastrukturer*.

Gemensamt för bägge är begränsningen till dramatik från de senaste hundra åren. De förenas också i målsättningen att syssla med *texten*, dess uppbyggnad och »helhetsstruktur», och lämna åsido författarsituationen vid tillkomsten, stoffkäl-

lor och andra mera »externa» aspekter.¹ Dessa likheter till trots har de två volymerna i grunden skiljaktiga profiler.

Kjellin–Ramnefalk rör sig på internationell mark. Maeterlincks Interiör, Tjechovs Mäsen, Lorcas Blodsbröllop, Eliots Mordet i katedralen, Brechts Mor Courage och hennes barn, Sartres Flugorna och Becketts I väntan på Godot ingår i deras urval texter – jämte Ibsens Gengångare, Strindbergs Spöksonaten och Lagerkvists Han som fick leva om sitt liv. Således några i den europeiska teaterns utveckling epokgörande pjäser, vilket garanterar en annan sorts spänning i problemställningarna – och därmed en annan spännvidd i analysregistret – än de »sex kända svenska dramer från sex olika decennier», i och för sig fyndigt valda, som Törnqvist ägnat sitt studium: Strindbergs enaktare Första varningen, Tor Hedbergs Johan Ulfstjerna, Hjalmar Bergmans Herr Sleeman kommer, Pär Lagerkvists Bödeln, Stig Dagermans Den dödsdömda och Lars Forssells Söndagspromenaden.

Författarna till de bägge volymerna beträder också skilda vägar analysmetodiskt. Kjellins och Ramnefalks utbildning inom såväl teatervetenskap som litteraturvetenskap har disponerat dem för en funktionell läsart. De syftar till en *scenisk analys* av den dramatiska strukturen – eller med deras egen deklaration: »Eftersom dramat är en speciell litterär genre i det att det förutom att vara ett ordkonstverk också skall tjäna som partitur för en teaterföreställning, säger vi åtskilligt om pjäsernas *latenta* sceniska verkan, fortfarande i den mån vi har stöd i texten.»

Inledningen med generell rådgivning för hantering av dramatexten blir tyvärr knappast så givande eller preciserande på denna punkt, och de sidorna kunde gärna ha ersatts av en mer välbehörlig orientering om de senaste decenniernas aktningvärda försök i utländsk forskning att skapa en teori just för analysen av dramatextens sceniska kvaliteter och dimensioner. Här kunde presenterats och refererats sådana bidrag till diskussionen som Raymond Williams koncisa inledande metodkapitel i *Drama in Performance* (liksom analyserna själva som han därpå utför) eller Timo Tiusanens fördjupade begrundanden av en »scenic approach to drama» i hans O'Neill-avhandling

¹ Törnqvist råkar i sitt förord förväxla Göran Lindströms tillämpning av sin »analysmodell» på Paria (i Att läsa dramatik) med Gunnar Brandells »modellanalys» av Fadren (i Drama i tre avsnitt); det sker vid själva markerandet av vari Törnqvist önskar att hans analyser skall avvika från dessa bägge: genom att tyngdpunkten ligger på s. k. in-terna frågor.